

HUMANİTAR ELMLƏR BÖLMƏSİ

UOT 94(479.24)

**GƏNCƏBASAR ZONASINDA YUNAN-PARFİYA MİQRANTLARININ İZİ
(e.ə. son – eramızın ilk əsrləri)****Nizami Dilənçi oğlu Zeynalov**

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

nizami.zeynalov@mdu.edu.az

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Xülasə: Məqalə antik Azərbaycan ərazisində yunan-Parfiya miqrantlarının miqrasiyası problemlərinə həsr olunmuşdur. Arxeoloji materiallar və yazılı mənbələrin məlumatları yunan-Parfiya miqrantlarının Gəncəbasar zonasında miqrasiya elementlərini izləməyə imkan verir. Bu əraziyə hərəkət edən yunan-Parfiya miqrantları arasında Orta Asiya tayfa qruplarının da hərəkəti istisna edilmir. Gəncəbasar zonasında aşkar edilən çiy kərpic sərdabələr bu miqrasiya dalğaları ilə əlaqələndirilə bilər.

Açar sözlər: Gəncəbasar, Albaniya, yunan, Parfiya, miqrasiya, qəbir

Giriş

Antik Azərbaycan ərazisində yerli tayfalarla yanaşı müxtəlif dövrlərdə bu ərazilərə köç etmiş bir sıra etnik qruplar da mövcud olmuşdur. Bəhs edilən dövrdə Azərbaycan Atropatena və Albaniya dövlətlərinin ərazilərinə cənubdan yunan-Parfiya əhali qrupları hərəkət etmişdir. İstər yazılı, istərsə də arxeoloji materiallara əsasən bu əhali qruplarının miqrasiyasını izləmək mümkündür.

Tarixşünaslıqda yunan-Parfiya mənşəli etnik qrupların Albaniya və Atropatena ərazilərinə miqrasiyası haqqında müxtəlif fikirlər söylənmiş və əsasən Azərbaycan Albaniyası ərazisində aşkar edilən çiy kərpic sərdabələri bu tayfa qruplarının hərəkəti ilə əlaqələndirilmişdir [15, s.95]. Azərbaycan Albaniyası ərazisindəki çiy kərpic sərdabələrinin ilk tədqiqatçılarından olan Q.O.Rozendorf, bu qəbir tipinin yerli əhaliyə deyil, gəlmə əhali qruplarına (*tədqiqatçı gəlmə miqrantların etnik mənsubiyyətini göstərmir – N.Z.*) aid olması haqqında fikir irəli sürmüşdür. Çiy kərpic sərdabələri nisbətən geniş tədqiq edən Y.İ.Hummel isə bu məsələ ilə əlaqədar ikili fikir irəli sürür. Belə ki, bir tərəfdən müəllif bu qəbirlərin yerli analogiyasının olmamasını, bu tipli qəbirlərin bəhs edilən dövrdə Qara dəniz ətrafı ərazilərdə geniş yayılmasını, habelə bu qəbir abidələrinin Qafqazda yeganə olması və onlardan əsasən Parfiya pullarının tapılmasını əsas gətirərək bu qəbir abidələrinin gəlmə əhaliyə aid olduğunu qeyd edir [11, s.159]. Digər tərəfdən isə Y.İ.Hummel bu qəbirlərdəki dəfn etmə adətinə, yəni ölümlərin bükülü vəziyyətdə dəfn edilməsinə, saxsı məmulatının xarakterinə, habelə bu qəbirlərin avadanlığının Azərbaycan Albaniya dövlətinin küp və sadə torpaq qəbirlərinin avadanlığı ilə oxşarlığına əsaslanaraq adı çəkilən qəbir abidələrini yerli hesab edir [11, s.160]. Digər əsərində isə Y.İ.Hummel bu qəbirlərin yunan-Roma kolonistlərinə məxsus olması fikrini müdafiə edir [12, s.61-67].

Çiy kərpic sərdabələrin etnik mənsubiyyəti ilə bağlı tarixşünaslıq qeydləri

K.H.Əliyev isə öz tədqiqatında çiy kərpic sərdabələrinin etnik mənsubiyyətinə bilavasitə toxunmasa da dolayısı ilə əslində O.Ş. İsmizadənin fikrinə qoşulur. Belə ki, K.H.Əliyev bu qəbirlərin tikilmə quruluşunun bir növ qədim azərbaycanlıların yaşayış evlərinin quruluşunu özündə əks etdirməsi qənaətinə gəlir [9, s.241-242]. C.Ə.Xəlilov bu məsələdə bir qədər ehtiyatlı mövqə tutaraq, hələlik ki, əldə olan materiallar əsasında bu qəbirlərin mənsubiyyətini müəyyən etməyin çətin olduğunu qeyd edir [24, s. 106].

Son illərdə arxeoloqlar arasında çiy kərpic sərdabələrinin etnik mənsubiyyətinin müəyyən edilməsi məsələsinə maraq xeyli artmışdır. 1992-ci ildə nəşr edilən məqaləsində çiy kərpic sərdabələrinin etnik mənsubiyyətinə öteri toxunan arxeoloq M.C.Xəlilov, bu tip qəbirlərdə, habelə Mingəçevirin küp qəbirlərində (burada 25 №-li küp qəbri nəzərdə tutulur – N.Z.) deformasiya edilmiş kəllələrin qeyd alınmasını əsas götürərək yerli alban mühitinə yeni etnik elementin daxil olduğunu qeyd edir [25, s. 74]. Növbəti məqaləsində isə müəllif hələlik ki, katakombə və taxta-qutu qəbirləri ilə yanaşı çiy kərpic sərdabələrinin də miqrasiya elementi kimi çıxış etməsi qənaətinə gəlir [5, s. 35].

Fikrimizcə, biliklərimizin hazırkı səviyyəsində çiy kərpic sərdabələrinin etnik mənsubiyyətinin müəyyən edilməsinə dair arxeoloq Q.O.Qoşqarlının fikri daha əsaslandırılmış fikirdir. 2003-cü ildə qeyd olunan problemə ayrıca məqalə həsr edən müəllif, bu tip qəbirlərin Azərbaycan Albaniyası ərazilərində yerli analogiyaya malik olmaması, dəfn etmə adətindəki bəzi fərqli xüsusiyyətlərə, habelə bu tip qəbirlərin yalnız ellinizm dövründə Parfiya və Baktriya ərazilərində yayılmasına diqqət yetirərək onları yunan-Parfiya dünyası ilə sıx bağlı olan miqrantlarla əlaqələndirmişdir [15, s. 94-95].

Yunan mənşəli əhali qruplarının Albaniyaya hərəkətini təsbit edən mənbə məlumatları

Biz, yunan mənşəli əhali qruplarının antik Azərbaycan ərazilərinə hərəkəti barədə ilk yazılı məlumata Strabonda rast gəlirik. Müəllif yazır: «Λέγονται δὲ καὶ τῶν Αἰνιάνων τινὲς οἱ μὲν τὴν Οὐίταν οἰκῆσαι ...» (Nəql edirlər ki, aynianların bir hissəsi Utidə məskunlaşmışdır) [Strabo, XI, 14, 14]. Əsərinin digər yerində isə Strabon aynianlar haqqında başqa bir məlumat xatırladır: «φασὶ ... Αἰνιᾶνας δ' ἐν τῇ Οὐίτια τεῖχίσαι πόλιν ἣν Αἰνιᾶνα καλεῖσθαι, καὶ δεῖκνυσθαι ὄπλα τε Ἑλληνικὰ ἐνταῦτα καὶ σκύη χαλκᾶ καὶ ταφάς' ...» (deyirlər ki, aynianlar Utidə indi Ayniana adlanan divarlarla əhatələnmiş şəhər tikmişdilər, burada ellin (yunan – N.Z.) silahı, mis qablar və qəbirlər göstərilir) [Strabo, XI, 7, 1].

Beləliklə də, Strabonun məlumatı əsasında hesab etmək olar ki, aynian və ya enian adlı tayfa tədricən Azərbaycan Albaniya dövlətinin Uti vilayətinə köçərək burada məskunlaşmış, hətta burada Ayniana/Eniana adlı şəhər də salmışdılar.

Ayniana/Eniana şəhərinin lokallaşdırılması ilə bağlı tarixşünaslıq qeydləri

Tarixşünaslıqda Ayniana/Eniana şəhərinin lokallaşdırılması ilə bağlı müxtəlif fikirlər səslənmişdir. Hələ XX əsrin əvvəllərində N.Adons aynian/enian tayfasını Azərbaycan Albaniya dövlətinin Paytakaran əyalətində lokallaşdırmağı təklif edirdi [7, s.56-57]. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan tarixşünaslığında Ayniana/Eniana şəhərinin orta əsr qaynaqlarında xatırlanan Yunan yer adı ilə eyniləşdirilməsi haqqında ilk fikir Z.İ.Yampolskiyə məxsusdur [27, s.366-369]. Z.İ.Yampolskinin ardınca S.T.Yeremyan Strabonun xatırlatdığı Ayniana/Eniana şəhərini, ərəb müəlliflərinin xatırlatdığı Şəhri-Yunanla eyniləşdirərək onu indiki Ağdam yaxınlığında lokallaşdırır [14, s.51]. İ.H.Əliyev isə Ayniana şəhərini Paytakaran vilayətində və müasir Qarabağ ərazisində lokallaşdırır [8, s.19, 21]. Lakin, Q.Ə.Qeybullayev Paytakaranın bəhs edilən dövrdə Albaniyaya, daha dəqiq desək müasir Qarabağ ərazisinə aid olmadığını əsas götürərək İ.H.Əlyevin bu fikri ilə razılaşmır [10, s.367]. Q.Ə.Qeybullayev öz növbəsində Ayniana şəhərini Atropatena ərazisinə daxil olan Uti əyalətində lokallaşdırmağı təklif edir. Müəllif X-XII əsr ərəb qaynaqlarında müasir Bərdə şəhərinin yaxınlığında “Yunan” yer adının xatırlanmasına, habelə XIX əsrdə Cənubi Qafqazda olmuş İ.Berezinin Bakı ilə Salyan arasında “Şəhri-Yunan”ın yerləşməsi haqqındakı məlumatına əsaslanır [10, s.367-368]. Vaxtilə K.V.Trever K.A.Andreasın fikrinə istinad edərək Ayniana/Eniana şəhərini “Erməni Coğrafiyası”nda Paytakaranın qərb havarlarından (vilayət – N.Z.) biri kimi xatırlanan “Hani” rayonu ilə eyniləşdirmişdir [1, s.51; 22, s.143]. Q.Əhmədovun fikrincə isə, Ağcabədi rayonu ərazisindəki Qalatəpə yaşayış məskənini Enian/Yunan şəhəri ilə eyniləşdirmək mümkündür [4, s.15]. Tədqiqatçı R.S.Məlikov isə belə bir maraqlı fikir irəli sürür ki,

“Ayniana/Eniana şəhərinin dəqiq lokallaşdırılması haqqında heç bir məlumat olmasa da hesab etmək olar ki, bu şəhər hani adlı alban tayfası tərəfindən salınmış, ərəb müəlliflərinin xatırladığı və adətən müasir Ağdam şəhəri ilə eyniləşdirilən Yunan şəhərinə uyğundur” [20, s.124-125].

Beləliklə də, aydındır ki, tədqiqatçılar arasında Ayniana/Eniana şəhərinin lokallaşdırılması ilə bağlı fikir birliyi mövcud deyil. Lakin tədqiqatçıların əksəriyyəti Strabonun xatırladığı Ayniana/Eniana şəhərinin ərəb mənbələrində xatırlanan “Yunan” yer adı ilə eyni olması və bu şəhərdə vaxtilə yunan köçkünlərinin yaşaması məsələsində fikir birliyi nümayiş etdirirlər. Əlbəttə, burada Strabonun xatırladığı “yunan silahı” və “tunc qablar” ifadəsini ticarət predmeti kimi də qəbul etmək olar. Lakin bizim üçün xüsusi əhəmiyyətli olan müəllifin “sərdabələr” ifadəsidir. Güman etmək olar ki, burada Strabon yerli əhali üçün səciyyəvi olmayan və bilavasitə gəlmə əhali ilə bağlı olan qəbirləri nəzərdə tutur [15, s.93; 20, s.125].

Aynian/enian tayfalarının antik Azərbaycana köç məsələsinə dair qeydlər:

Aynian/enian tayfalarının Atropatena və Azərbaycan Albaniyası ərazilərinə bilavasitə haradan köç etməsi böyük maraq doğurur. Məlumdur ki, hələ Herodot Kserksin yürüşləri zamanı Yunanıstanın Fessaliya vilayətində enian tayfalarının yaşadığını qeyd etmişdir [Hero, VII, 132, 185, 198]. Strabon isə enian tayfalarının Eta ərazisində epiknemidilərlə dorilərin arasında yaşadığını yazır: «... τοῖς δ' Ἐπικνημιδίοις Αἰνιᾶνες συνεχεῖς οἱ τὴν Οἴτην ἔχοντες, καὶ μέσοι Δωριεῖς» [Strabo, IX, 4, 10]. Bu cəhətə diqqət yetirən K.V.Trever Azərbaycan Albaniyası ərazisində məskunlaşan yunan köçkünlərini Yunanıstanın Fessaliya əyalətindən olan eyni adlı tayfalarla eyniləşdirmişdir [22, s.143]. Daha sonra biz, Midiyada makedoniyalılar tərəfindən əsas qoyulmuş yunan şəhərlərinin olması haqqında Strabonun digər maraqlı məlumatına rast gəlirik: «εἰς δὲ καὶ Ἑλληνίδες πόλεις κτίσματα τῶν Μακεδόνων ἐν τῇ Μηδία ...» [Strabo, XI, 13, 6]. Əlbəttə, nə Herodotun, nə də Strabonun bu məlumatları yunan köçkünlərinin bəhs edilən dövrdə Atropatena və Azərbaycan Albaniyası ərazilərinə bilavasitə Yunanıstandan köç etdiyini deməyə əsas vermir. Çünki, qeyd olunan yazılı qaynaqlarda yunan miqrantlarının konkret nə vaxt və hansı tarixi şəraitdə Atropatena və Azərbaycan Albaniyası ərazilərinə köçürülməsi haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Lakin, Z.İ.Yampolski Strabonun aynianlar haqqındakı məlumatını Patrokldan götürdüyünü qeyd edərək yunan miqrantlarının Azərbaycan Albaniya dövlətinin ərazilərinə hələ e.ə. IV-III əsrlərdən gəldiyini ehtimal edir [27, s.367]. Əlbəttə, yunan mənşəli kolonistlərin bir hissəsinin Azərbaycan Albaniya dövlətinin ərazilərinə e.ə. son yüzilliklərdə gəlməsini tamamilə ehtimal etmək mümkündür. Çünki, Strabonun digər bir məlumatı da bunu təsdiq edir. Məsələn, Strabon qarqarların təsadüfən yolunu azaraq bu əraziyə gəlmiş evbeylər (*yunan tayfalarından biri – N.Z.*) və frakiyalıların köməkliyi ilə amazonkalara qarşı döyüşdüklərini qeyd edir: «... Γαργαρέας ... εἶτ' ἀποστάντας αὐτῶν πολεμεῖν μετὰ Θρακῶν καὶ Εὐβοέων τινῶν πλανηθέντων μέχρι δεῦρο πρὸς αὐτάς ...» [Strabo, XI, 5, 2]. Doğrudur, Strabonun bu məlumatı yarıəfsanəvi xarakter daşısa da, hər halda tədqiqatçı M.C.Xəlilovun fikrincə, Strabonun evbeylər haqqında məlumatını qiymətləndirməmək olmaz [26, s.11]. M.C.Xəlilovun fikrincə, evbeylər Dərbənd keçidində fəaliyyət göstərmişlər [26, s.11].

Beləliklə, yazılı qaynaqlar e.ə. son – eramızın ilk yüzilliklərində Azərbaycan Albaniya dövlətinin həm Kür çayından cənubda, həm də şimaldakı ərazilərdə yunan mənşəli kolonistlərin yaşadığını deməyə əsas verir.

Yunan mənşəli miqrantların köçü ilə bağlı arxeoloji dəlillər:

Qeyd etmək lazımdır ki, yunan mənşəli miqrantların Azərbaycan Albaniya dövlətinin ərazisində, eramızın ilk əsrlərində yaşadığını sübut edən arxeoloji dəlillərdən biri 1902-ci ildə Nuxa qəzasının Böyük Dəhnə kəndi yaxınlığında E. Resler tərəfindən aşkar olunan yunan yazılı abidəsidir [16, s.103-104; 22, s.340]. Doğrudur, Azərbaycan Albaniyası ərazisindən latın yazısı (*Qobustandakı Böyükdaş abidəsi – N.Z.*) da aşkar edilmişdir [22, s.312-313]. Lakin bu abidə

bilavasitə hərbi yürüşlə bağlı olduğundan ona miqrasiya göstəricisi kimi qiymət vermək olmaz. Yuxarıda qeyd etdiyimiz Böyük Dəhnə yaxınlığından tapılmış yunan yazılı abidəsi isə məişət xarakterli olduğundan, bu abidə əsasında yunan miqrantlarının eramızın ilk əsrlərində Azərbaycan Albaniyası ərazisində yaşaması fikrini qeyd etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, bu abidə y.e. I – III əsrlərinə aid edilir [16, s.103-104; 22, s.340; 27, s.367]. Abidənin ilk tədqiqatçısı olan E. Reslerin fikrincə, üzərində yunan yazıları olan bu daş həddən çox iri və ağır çəkili olduğu üçün onun tikinti materialı kimi hazır yazılı şəkildə kənardan gətirilməsini ehtimal etmək çətindir [16, s.105].

Digər arxeoloji materiallara gəlinə isə bu materiallar əsasında məhz bu dövrdə təkcə yunan mənşəli deyil həm də Parfiya mənşəli kolonistlərin də Atropatena və Azərbaycan Albaniyası ərazilərinə hərəkəti haqqında fikir yürütmək mümkündür.

Yuxarıda qeyd etdik ki, Y.İ.Hummel tərəfindən Gəncəçay hövzəsində aparılan qazıntılar nəticəsində burada Azərbaycan Albaniyası üçün səciyyəvi olmayan çiy kərpic sərdabələr aşkar edilmişdir. Məlumdur ki, çiy kərpic sərdabələr ellinizm dövründə əsasən Parfiya və Bəlx ərazilərində geniş yayılmışdır [17, s.114-115]. Ümumiyyətlə e.ə. son – e. ilk əsrləri üçün qeyd olunan qəbir tipi Parfiya üçün xüsusilə səciyyəvi olmuşdur [19, s.81-122]. Azərbaycan Albaniya dövləti ərazisində də bəzi hallarda ölümlərin əl və çənə sümüklərinin yanında xırda gümüş sikkələrin qoyulması faktına rast gəlinir [6, s.5]. Məlumdur ki, bəhs edilən dövrdə ölümlərin əllərinə və ya ağızına xırda gümüş sikkələrin qoyulması Yunanıstanda geniş yayılmışdır [15, s.94]. Lakin bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, bu adət Çində və Şərqi Türkünstanda da geniş yayılmışdır [13, s.147-186]. Buna görə də, bu adətin bəhs edilən dövrdə həmçinin Şərqi Türkünstandan hərəkət edən tayfalar tərəfindən gətirilməsi də istisna olunmur [13, s.177]. Maraqlıdır ki, bu adətə Orta Asiyada, Cənubi Türkmənstanda, Mesopotamiyada və İran ərazilərində yalnız ellinizm dövründə rast gəlinir [17, s.119]. Məhz buna görə də, bir çox tədqiqatçılar tərəfindən bu adətin qeyd olunan ərazilərə yunanlar tərəfindən gətirilməsi fikri şübhə doğurmur [13, s.177; 17, s.118; 19, s.119; 21, s.164-165]. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu adət Yunan-Bəlx çarlığının ərazisində geniş yayılmışdır [13, s.177; 21, s.164-165]. Lakin maraqlıdır ki, ölümləri çiy kərpic sərdabələrdə dəfn etmək yunanlar üçün səciyyəvi deyildir. Güman olunur ki, Parfiya və Bəlx ərazilərinə hərəkət edən yunanlar bu adəti yerli əhalidən mənimsəmiş, eyni zamanda ölümlərin əlinə və ya ağızına xırda gümüş pulların qoyulması adətini də özləri ilə gətirmişlər [19, s.104; 21, s.164]. Deməli, ellinizm dövründə Parfiya və Yunan-Bəlx ərazisində mövcud olan bu qəbir forması əslində yerli və gəlmə elementləri özündə birləşdirirdi.

Azərbaycan Albaniya dövləti ərazisində də məhz bu tipli qəbir abidələrinə rast gəlirik. Burada aşkar edilən çiy kərpic sərdabələrdən üçündə ölünün çənə sümüyünün yanından xırda gümüş sikkələr aşkar edilmişdir [15, s.94]. Əlbəttə, bu vaxtadək Azərbaycan Albaniyası ərazisindən aşkar edilən 41 çiy kərpic sərdabədən yalnız üçündə bu adətə əməl olunması əslində heç bir narahatçılıq doğurmamalıdır. Çünki Yunanıstanın özündə və Yunan-Bəlx dövləti ərazisində aşkar edilən eyni tipli qəbirlərdə də bu adət mütləq xarakter daşır [18, s.81-123].

Yunan-Parfiya mənşəli miqrasiyaların tarixi zəmini

Konkret olaraq bu köçün hansı tarixi şəraitdə baş verməsinə gəlinə isə güman etmək olar ki, bu, Orta Asiya ərazisində e.ə. son – y.e. ilk əsrlərində baş verən siyasi hadisələrin təsirinin nəticəsidir. Məlumdur ki, e.ə. II – I əsrlərdə baş verən hun-yueçji və hun-usun qarşıdurması yueçji/toxar və usun, habelə onlarla birlikdə digər bir sıra Orta Asiya tayfalarının qərbə tərəf yerdəyişməsinə səbəb oldu. İstər Çin, istərsə də antik qaynaqlarda bu siyasi hadisələr dolğun şəkildə əks olunmuşdur. Bu tayfaların qərb istiqamətində hücumları isə son nəticədə Yunan-Bəlx dövlətinin süqutuna gətirib çıxardı [21, s.108-109; 28, s.154-160].

Nəticə

Hesab etmək olar ki, Azərbaycan Albaniya dövləti ərazisində təqribən bu dövrə aid olunan çiy kərpic sərdabələri də məhz bu miqrasiya dalğası nəticəsində meydana gəlmişdir. Gəlmə əhalinin bilavasitə Orta Asiya ərazisindən hərəkət etməsi və bu köçkünlərin etnik tərkibinin həddən çox mürəkkəb olması heç bir şübhə doğurmur. Buna görə də Azərbaycan Albaniya dövləti ərazisində formalaşan bu qəbir daşıyıcılarını yalnız şərti olaraq “yunan-parfiya” miqrantları adlandırmaq olar. Maraqlıdır ki, çiy kərpic sərdabələrində dəfn edilən ölümlərin bəzilərinin kəllələri süni deformasiya edilmişdir [9, s.233-243]. Yunanlar üçün qətiyyətlə səciiyyəvi olmayan süni deformasiya adətinin Orta Asiya mənşəli [23, s.189] olması şübhəsizdir. Bu isə güman etməyə əsas verir ki, yunanlarla yanaşı bu miqrasiya dalğasında Orta Asiya mənşəli tayfalar da iştirak etmişlər. Təsadüfi deyil ki, Strabonun məlumatına görə Baktriyanı işğal edən saklar daha uzaq əraziyə yürüş edərək, Azərbaycan Albaniya dövlətinin qərb sərhədlərinə kimi hərəkət etmişdilər [Strabo, XI, 8, 4]. E.ə. II – I – e. I-II əsrlərini əhatə edən bu miqrasiya dalğalarında isə türkmənşəli soy birliklərinin də olması istisna olunmur. Bəhs edilən dövrdə istər Orta Asiyada, istərsə də İrənin şimalında etnik vəziyyət çox mürəkkəb idi. B.A.Litvinskiyin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, irandilli əhali burada nə yeganə, nə də hegemon qüvvə deyildi, irandillilərlə yanaşı burada yunan mənşəli əhali və digər etnik qruplar da yaşayırdı [18, s.116].

İstifadə edilmiş mənbə və ədəbiyyat

1. Армянская география VII в. по Р.Х. / Пер. и прим. К.П. Патканова. СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1877, 84 с.
2. Геродот. История / Пер. Г.Ф. Мищенко. М.: АСТ, 2007, 696 с.
3. Strabonis. Geographica / Recognovit Augustus Meineke. Volumen Secundum. Lipsiae: Sumptibus et Typis B.G. Teubneri. MDCC, 1866, 814 p.
4. Əhmədov Q.M. Orta əsr Beyləqan şəhəri. Bakı: Elm, 1979, 198 с.
5. Xəlilov M.C. Antik Albaniyanın nəzəri arxeologiyası XX – XXI əsrlərin qovşağında // Azərbaycan arxeologiyası, 2004, № 1 – 4, s. 31 – 37.
6. Xəlilov M.C. Albaniyanın qəbir abidələri (IV – X əsrlər). Bakı: Nafta-Press, 2009, 180 с.
7. Адонц Н.Г. Армения в эпоху Юстиниана. СПб.: Типография Императорский Академии Наук, 1908, 526 с.
8. Алиев И.Г. Карабах в древности // ИАН АЗССР, серия: истории, философии и права, 1988, № 3, с. 9 – 28.
9. Алиев К.Г. О неопубликованных сырцовых гробницах, раскопанных Я.И. Гуммелем в 1938 г. / МКА, 1978, т. VII, с. 233 – 243.
10. Гейбуллаев Г.А. К этногенезу азербайджанцев: В. 2-х томах. Т. 1. Баку: Элм, 1991, 549 с.
11. Гуммель Я.И. Археологические очерки (сборник статей). Баку: АзФАН, 1940, 166 с.
12. Гуммель Я.И. Археологические раскопки в районах АЗССР (в 1939 г.) // Известия АзФАН, 1940, № 3, с. 61 – 67.
13. Дьяконов М.М. Работы Кафирниганского отряда // МИА СССР, 1950, № 15, с. 147 – 186.
14. Еремян С.Т. Страна «Махелония» надписи Кааба-и-Зардушт // ВДИ, 1967, № 4, с. 47 – 59.
15. Кошкарлы К.О. К вопросу об этнической принадлежности погребений сырцовых гробницах // ААЕ, 2003, № 1, с. 91 – 96.
16. Латышев В.В. Заметки о кавказских надписях. Известия Императорской археологической комиссии, вып. 10, 1904, с. 98 – 105.
17. Литвинский Б.А. Курганы и курумы Западной Ферганы. М.: Наука, 1972, 258 с.

18. Литвинский Б.А. Погребальные сооружения и погребальная практика в Парфии / Средняя Азия, Кавказ и Зарубежный Восток в древности. М.: «Наука», 1983, стр. 81 – 123.
19. Литвинский Б.А., Седов А.В. Тепаи-шах. Культура и связи кушанской Бактрии. М.: «Наука» Главная ред. Вост. Лит., 1983, 239 с.
20. Меликов Р.С. Этническая картина Азербайджана в период ахеменидского владычества (VI – IV вв. до н.э.). Баку: Нурлан, 2003, 198 с.
21. Ставиский Б.Я. Кушанская Бактрия: проблемы истории и культуры. М.: «Наука» Главная ред. Вост. лит., 1977, 296 с.
22. Тревер К.В. Очерки по истории и культуре Кавказской Албании (IV в. до н.э. – VII в. н.э.). М – Л., АН СССР, 1959, 391 с.
23. Трофимова Т.А. Изображения эфталитских правителей на монетах и обычай искусственной деформации черепа у населения Средней Азии в древности / История, археология и этнография Средней Азии, М.: Наука, 1968, с. 179 – 189.
24. Халилов Дж.А. Материальная культура Кавказской Албании (IV в. до н.э.- III в. н.э.). Баку: ЭЛМ, 1985, 276 с.
25. Халилов М.Дж. Сарматия – Кавказская Албания: границы, контакты (I в. до н.э. – II в. н.э.) / Античная цивилизация и варварский мир. Часть I, Новочеркасск, КГУ, 1992, с. 68 – 75.
26. Халилов М.Дж. А. Олеарий о городах и селениях Ширвана // *Almaniya-Azərbaycan ədəbi-mədəni və tarixi əlaqələri mövzusunda həsr olunan elmi konfransın məqalələr toplusu*. Bakı: Qərb Universiteti, 2006, s. 4 – 13.
27. Ямпольский З.И. К изучению древнеалбанского города Юнана / МИА СССР, 1959, № 67, с. 366 – 369.
28. Pulleyblank E.G. The Wu-sun and Sakas and the Yueh-chih Migration // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1970, № 33, pp. 154 – 160.

TRACKS OF THE GREEK-PARTHIAN MIGRANTS IN THE TERRITORY OF GANJABASAR (BC THE END – FIRST CENTURIES AD)

N.D.Zeynalov

Doctor of Philodophy in history, associate professor
Mingachevir State University

Abstract: *The article is dedicated to the problem of the Greek-Parthian migration in the territory of antique Azerbaijan. Archaeological materials and written sources give to follow the Greek-Parthian migration elements in the territory of Ganjabasar. It is possible, that there were some Central Asian tribes among their too. The appearing air-brick tombs in the territory of Ganjabasar may be belong to these migrations waves.*

Keywords: *Ganjabasar, Albania, Greek, Parthia, migration, tomb*

СЛЕДЫ ГРЕКО-ПАРФЯНСКИХ МИГРАНТОВ В ЗОНЕ ГЯНДЖАБАСАРА (ПОСЛЕДНИЕ ВЕКИ ДО Н.Э. – ПЕРВЫЕ ВЕКА НАШЕЙ ЭРЫ)

Н.Д.Зейналов

доктор философии по истории, доцент
Мингячевирский государственный университет

Резюме: *Статья посвящена проблемам греко-парфянских мигрантов на территории античного Азербайджана. Археологические материалы и сведения письменных источников*

дают возможность проследить греко-парфянские миграционные элементы на территории Гянджабасарской зоне. Не исключено, что среди греко-парфянских мигрантов участвовали и некоторые среднеазиатские племена. Сырцовые могильники на территории Гянджабасарской зоне, можно связывать с этими миграционными волнами.

***Ключевые слова:** Гянджабасар, Албания, грек, Парфия, миграция, гробница*

Elmi redaktor: t.f.d., dos. E.Aslanov

Çara təqdim edən redaktor: t.f.d., A.Qədirova

Daxil olub: 15.10.2025

Çara qəbul edilib: 22.10.2025